

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat

ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2018, Yıl:6, Sayı:15

Geliş Tarihi: 08.10.2018

Kabul Tarihi: 17.11.2018

Sayfa: 38-61

ISSN: 2147-8872

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE YEMEN VE İLGİLİ UNSURLAR

Murat Öztürk*

Özet

Klasik Türk şiirinde türlü benzetmelere, hayal ve telmih unsurlarına konu edilen çok sayıda coğrafi bölge ve mekân bulunur. Bu mekânlardan biri de Yemen'dir. Yemen, şairler tarafından divan şiirinin telmih ve benzetme dünyası içinde çok bilinen bazı yönleriyle anılır. Bunlar arasında kırmızı rengiyle bilinen akik taşı, Aden incisi, en iyi Yemen'den görüldüğüne ve akik taşına rengini verdiği inanan Süheyl yıldızı, Yemen kahvesi, Yemen'den esen ve peygamberin hadisine konu olan rüzgâr, Kur'an'da adları zikredilen Ad kavmi, Şeddad, İrem bağı ve Belkis; Yemenli olduğu bilinen Veysel Karani ve tasavvufi hikâyesiyle bilinen Şeyh San'an bulunur.

Bu çalışmada Yemen'le ilgili bu unsurların klasik şiirde hangi anlam ilişkileri çerçevesinde konu edildiği, şairlerin hayal ve benzetme dünyalarında hangi özellikleriyle yer aldığı ele alınmıştır. Bu sebeple taranan divanlardan seçilen beyitler bu anlam ilişkileri çerçevesinde tasnif edilmiş ve kısaca izah edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yemen, Aden incisi, akik, Veysel Karani, kahve, Şeyh San'an, Belkis.

YEMEN AND RELATED ELEMENTS IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Abstract

In classical Turkish poetry, there are many geographic regions and places which are subject to various metaphors, imagination and telmih elements. These places include Yemen. Yemen is remembered by poets with some well-known elements of divan poetry in the world of telmih and analogy. Among these elements is the akik stone known with its red color, the pearl

* Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü,
<https://orcid.org/0000-0001-8830-9587>, muratozturk8@gmail.com

of Aden, the Suheyl star who is believed to be seen from the best Yemen and believed to give the color of the agate stone, the Yemen coffee, The wind blowing from Yemen and the subject of the prophet Mohammad; Ad people mentioned in the Qur'an, Sheddad, Irem and Belkis; Veysel Karani, known to be Yemeni, and Shaykh San bilinenan, known for his mystical story.

In this study, it was examined which elements of Yemen related these topics in classical poetry and which features of poets in the worlds of imagination and simulation. For this reason, the couplets chosen from the scanned divisions were classified and briefly explained in the framework of these meaning relations.

Keywords: Yemen, Aden pearl, agate, Veysel Karanî, coffee, Sheikh Sanan, Belkis.

Giriş

Klasik Türk şiirinin son derece zengin muhtevası içinde dikkati çeken unsurlardan biri de mekândır. Bu mekânların bazıları klasik şiirin benzetme dünyası içinde farklı renk ilgileri, meşhur nesnelere veya meşhur kişileriyle söz konusu edilirken bazı mekânlar/beldeler ise şairlerin gerçek hayatta görüp hoşlandıkları hayran kaldıkları yerler olup biladiye, şehrengiz, sergüzeştname ve kudumiye gibi türlerle fakat genellikle klişe ifadelerle konu edilmişlerdir. “Divan şiirinde yer adları, doğrudan coğrafi işleviyle, yani belli bir ülkeyi, şehri, bölgeyi vs. belirtme, anlatma açısından kullanıldığı gibi, teşbih, istiare, telmih, tenasüp, tezat, tevriye, cinas gibi anlatım yollarıyla bir mazmun çerçevesi içinde çok daha sıklıkla ele alınmıştır.” (Dilçin 2011: 251). Buna göre örneğin Hint, Hindistan ve Habeş, sevgilinin beni için siyah renk bakımından; Aydın ili sevgilinin yüzünün parlaklığı bakımından ve çok kere tezat oluşturması için Tire ile beraber anılmıştır. Renk ilgisi bakımından Akşehir-Karaman, Akyazı-Karesi ve Rum-Şam gibi yer adları da sevgilinin uzuvlarını anlatmak için kullanılmıştır (Dilçin 2011: 259). Klasik Türk şiirinde şairler ülke, bölge veya beldelerin meşhur özelliklerini de cinas, tevriye, teşbih, telmih gibi söz ve anlam sanatlarıyla beraber konu edinmiş, hayal ve çağrışımlara malzeme etmişlerdir (Yeniterzi 2010).

Başta Edirne, İstanbul ve Bursa olmak üzere pek çok şehir ve kasaba da şehrengizlere konu edilen gerçek mekânlar olarak dikkat çekerler. Aydın, Karesi, Şam vs. de söz sanatlarına uygun çağrışımlarından ötürü anılan mekânlardandır. Bunlardan başka bazı coğrafi bölge ve muhit adları (Rum, Mısır, İran), bazı dağ, deniz, ırmaklar (Demavend, Arafat, Akdeniz, Aden denizi, Nil, Tuna, Dicle vs.), meşhur yapılarıyla zikredilen bazı yerler (Kâbe, Medayin Sarayı, İrem bağı vs) de şairler tarafından görülsün, görülmesin görülmüş gezilmiş yerler gibi şiirde yer bulur. Böyle metinlere belirli bir mekânda devlet büyükleri tarafından yaptırılan dariyeleri de eklemek mümkündür. Bu yapılar ve mekânlar tasvir ve övgü bakımından genellikle biri diğerine benzer ve görülme de görülmüş gibi tanıtılan yerlerdir. Bu durumun en bariz örneklerinden biri Nedîm’in gidip görmediği halde Nevşehir’de yaptırılan yapıları tavsif ettiği şiirleridir (Macit 1997).

Klasik Türk şiirinde pek çok şair tarafından anılan mekânlardan biri de Yemen'dir. Anadolu coğrafyasına hayli uzak olan bu bölge şiirlerde bazı meşhur unsurlarıyla söz konusu edilir. Bu çalışmada bu unsurların şairlerin hayal ve benzetme dünyasında nasıl yer bulduğu, hangi çağrışım alanı dâhilinde kullanıldığı ilgili beyit veya bentlerle izah edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada yüzyıl farkı ve sınırlaması gözetilmeden çok sayıda divan taranmıştır. 14-19. yüzyıllar arasında yaşamış pek çok şairin divanı çalışmaya dâhil edilmiştir. Mesnevilerse konunun dışında tutulmuştur. Yapılan çalışmada Yemen ve ilgili unsurlarına dair neredeyse her şairin divanında beyitlerle karşılaşılmıştır. Tespit edilen beyitler tasnif edilmiş, aynı anlam ilgisi dâhilindeki birkaç beyite yer verilmiş, diğer beyitler ise çalışmaya dâhil edilmemiştir. Yemen'e dair unsurlar alfabetik bir sıra dâhilinde ele alınmıştır.

YEMEN

Yemen, Arap yarımadasının güneyinde yer almaktadır. Arap yarımadasının güney batısında bulunan bölgenin güneyinde Aden körfezi, kuzeyinde Hicaz (Suudi Arabistan), batısında Kızıldeniz ve doğusunda da Umman bulunmaktadır. Tarihin kadim çağlarından beri insanlığın yerleşim yerlerinden olan bölgenin* tarihi oldukça eskilere gider. Bölgenin Türk kültür ve edebiyatındaki yeri klasik Türk şiirinin tarihiyle yaşıttır dense yanlış olmaz. Osmanlıların on altıncı asırda topraklarına kattığı bölge klasik şiirde daha çok akîk, süheyl yıldızı, Aden incisi, kahve, rüzgâr, Şeddad, Ad kavmi, Seba melikesi Belkıs, peygamber aşığı Veysel Karani ve bazı tarihî kişiliklerle beraber söz konusu edilir.

I. ADEN VE ADEN İNCİSİ

Aden eski çağlardan beri liman şehridir. Arap yarım adasının güney batısında ve Hint okyanusu kıyısındadır. Liman şehridir. Klasik şiirde Aden'le ilgili bilinen en önemli unsur incidir. Aden incisi türlü anlam ilgileri dâhilinde sıklıkla zikredilir.

Aden İncisi ve Sevgilinin Dişi

Klasik Türk şiirinde sevgilinin dişleri; parlaklığı, rengi ve görünüşü ile Aden incisine teşbih edilir.

Ahmedî (ö.15. yy) ve Şeyhülislam Yahya (ö. 1644) Aden incisiyle sevgilinin dişlerini mukayese edip Aden incisinin kıymetini sevgilinin parlak dişlerinden aldığını, bazen de teşhis yoluyla Aden incisinin sevgilinin dişlerini görünce utanıp değer kaybettiğini ifade ederler:

Utanalara ki diyeler dişine dürr-i 'Aden
Yâ-hûd anun dudagın la'l-i Bedahşân yazalar (Ahmedî Dîvânı, G.144/2)

Dürr-i dendân-ı safâ-bahşun görenler didiler
Böyle pâk u muntazam lü'lü Adende görmedük (Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı, G.201/4)

Münirî (ö. 1520?) de sevgilinin dişleri ile Aden incisini mukayese etmiş ve sevgilinin dişlerinin Aden incisinin; saçlarının da Hoten miskinini kıymetini düşürdüğünü ifade etmiştir:

* Makalede ülke kelimesinden ziyade bölge kelimesi tercih edildi. Zira Yemen bugünkü sınırlarıyla bilinen bir ülkeden ziyade çok eskiden beri sınırları net olmayan Arap yarım adasının güneybatıdaki topraklarına verilen addır.

Bozdi bâzârını anber saçı müşk-i Hutunün
Kıymetin dişleri nazmı sıdı dürr-i Adenün (Münîrî Dîvânı, G.157/1)

Edirneli Nazmî'ye (ö.1586?) göre sevgilinin dişlerini gören kişi, dünyanın en kıymetli incisi olan Aden incisine dahi teveccüh etmez:

Cânâ leb ü dendânun lutfını gören itmez
Ne la'l-i Bedahşândan ne dürr-i 'Adenden haz (Edirneli Nazmî Dîvânı, G. 3098/3)

Ravzî (ö. 1600'den s.) de Nazmî gibi sevgilinin dişlerinin Aden incisinden kıymetli olduğunu ve gerçekte Aden incisinin sevgilinin dişlerine benzetilemeyeceğini dile getirir:

Dür-i dendânuna benzetsem olmaz
Ana benzer dür olmaz çün 'Aden'de (Ravzî Dîvânı, G.573/4)

Kimi şairler de dişlerle dudak arasındaki güzellik unsurunu yakut ve inci benzetmeleriyle konu etmişlerdir. Sevgilinin dişleri Aden incisine dudakları da Yemen akikine veya Bedehşan yakutuna teşbih edilir. Nâmî (1600-1673) sevgilinin dudaklarını incileri saklayan yakuttan bir mücevher kutusuna; dişlerini de o kutudaki Aden incisini bile kıskandıracak kadar parlak incilere benzetir: Sünbülzade Vehbî (1809) de Aden'de sevgilinin dişleri gibi inci ve Bedehşan'da da onun dudaklarına benzer yakut bulamadığını ifade eder.

La'lîn-sadefdür ol leb dürcinde derc olunmuş
Reşk-âver-i 'Adendür dürr-i hoş-âb-ı la'lün (Nâmî Dîvânı, G.(Hm.) 242/4)

Aden'de görmedim dür-dâne dendânın gibi lü'lü
Leb-i la'lîn nazîrin bulmadım gitdim Bedahşân'a (Sümbül-zâde Vehbî Dîvânı, K.7/105)

Vahyî (ö. 1718) ve Haşmet'e (ö. 1768) ait aşağıdaki beyitlerde sevgilinin dişi parlaklığı ile göz kamaştıran ve Aden Körfezinden çıkarılan kıymetli inciye benzetilir. Vahyî, sevgiliden gülmesini ve konuşmasını isterken bu durumda sevgilinin gülmesiyle açılan dudakların arasından Aden incisine benzeyen dişlerin ve goncaya benzer ağzın görünür olacağını ifade eder. Haşmet de güle benzettği sevgilinin ağzının açılmasıyla inci okkasına benzeyen dişlerin görünmesini tasvir eder:

Kıl tebessüm sanemâ dürr-i 'Aden seyr idelüm
Eyle güftâr ki bir gonçe-dehen seyr idelüm (Vahyî Dîvânı, Tk.B. III/1)

Gül gibi hande edince dehen-i yâra dedim
Hokka-ı pür-dürer-i bahr-ı Aden budur bu (Haşmet Külliyyâtı, G.199/4)

Aden İncisi ve Gözyaşı İlişkisi

Klasik Türk şiirinin benzetme ve hayal dünyasında aşğın gözyaşları şekil itibariyle inciye benzetilir.

Ahmedî, gözyaşlarıyla Aden incisi arasında benzetme ilgisi kurar. Buna göre şairin iki denize benzeyen gözlerinden akan yaşları adeta inci dalgaları oluşturmuştur. Gözleri Aden'e benzeyince gözyaşları da inciye benzer. Beyitte dürlü kelimesi de dür- kökünden dolayı inci ve tür anlamına gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır.

La'lün hayâlince döker uş mevc urup güher
Bahreyni gözümün ki 'Aden bigi dürlüdür (Ahmedî Dîvânı, G.156/2)

Bâkî'nin (ö. 1600) aşağıdaki beytinde âşığın gözyaşı ile Aden incisi mukayese edilmiştir. Âşığın gözyaşının Aden incisinden daha üstün olduğu vurgulanmış ve şair can ipliğine seslenerek Aden incilerinden geçmesini istemiştir. Bu beyitte “geç” kelimesi hem ağlamaktan vazgeçmek hem de delinmiş incilerin içinden geçip adeta bir inci kolyesi oluşturmak anlamlarında kinayeli kullanılmıştır:

Bu bâzâr içre düşmez dâne-i eşküm gibi gevher
Gel ey cân riştesi şimden girü dürr-i 'Adenden geç (Bâkî Dîvânı, G.30/4)

Bâkî bir başka beytinde aşktan ötürü gözyaşı dökmesinin sebebinin Aden incisinde görmüştür:

Yaşumuz dökmege ol dürr-i 'Adendür bâ'is
Gönlümüz düşmege ol çâh-ı zekandur bâ'is (Bâkî Dîvânı, G.26/1)

Nazmî (ö. 1586?), yârin dişlerini hatırlayıp aşktan ötürü Aden incisine benzer gözyaşları dökmeyi eğlence olarak görür:

Dendân-ı yâr yâdına eğlence Nazmiye
Şol katre katre yaşları dürr-i 'Aden yiter (Edirneli Nazmî Dîvânı, G. 2411/5)

Aden İncisi ve Jale İlişkisi

Jale gülün üzerindeki çiğ tanesidir, su damlasıdır. Jale, damla şeklini alır. Damla şekil itibari ile inciye benzer. Şairler jalenin düştüğü her yeri, değerli incilerin çıkarıldığı Aden sahiline benzeterek teşbih sanatı yapmışlardır. Lale de toprakta kırmızı rengiyle Bedahşan yakutunun madenine benzetilmiştir:

Jâle kıldı her kenârı sâhil-i bahr-i 'Aden
Lâle hâk-i gülşeni kân-ı Bedahşân eyledi (Bâkî Dîvânı, K.7/10)

Emrî (ö. 1575), sevgilinin ağzını goncaya benzetirken, ağızdaki dişleri goncanın üzerindeki çiğ tanesine ve Aden incisine; dudakları da goncanın yaprağına ve Bedahşan yakutuna benzetmiştir:

Bir 'acâib goncudur bâg-ı ruhunda ol dehen
Yaprağı la'l-i Bedahşân jâlesi dürr-i 'Aden (Emrî Dîvânı, G.365/5)

Beyitte sevgilinin kulağındaki Aden incisinden küpenin sevgilinin boynuna ve kulağına doğru salınışı ve şairde bıraktığı etki tasvir edilmiştir:

Gör bînâgûş-ı nigârumdaki dürr-i 'Adeni
Salınur boynına kulagına öldüre beni (Emrî Dîvânı, Kt.490/1)

Şiir ve Aden İncisi İlişkisi

Klasik Türk şiirinin poetikasına dair yapılan çalışmalarda şairlerin şiirleriyle fahretmelerinin örneklerinin genellikle ya kasidelerin fahriye bölümlerinde ya da gazellerin makta beyitlerinde olduğuna dikkat çekilmiştir. Şairlerin fahr (övünç) sebeplerinden biri de şiirde yeni manalar veya hayaller bulmalarıdır. Yeni hayallerin ve söyleyişlerin peşinde olan şairler bazen kendilerini inci toplayan dalgıca, avcıya; hayal veya mazmunu da Aden incisine teşbih etmişlerdir. Ayrıca sözü ipliğe çekmek şeklinde bir benzetmeyle somutlaştırılan mana veya söz dizimi de incilerden yapılan bir kolyeye veya değerli mücevherlere benzetilmiştir. Yine söz inciye benzetilince, kulağa küpe etmek deyiminden kinayeye inci de bir küpe olarak tasavvur edilir.

Şiiriyle fahreden şairlerden Sehabî (ö. 1563?) de kendi şiir incisinin feleğin kulağına süs olduğunu ve bu şiirin yanında Aden incisinin sadece bir övgü nesnesi olduğunu ifade eder:

Dür-i nazm-ı Sehâbî virdi zînet gûş-ı gerdûna
Metâ'-ı kâsid oldu gevher-i bahr-i 'Aden şimdi (Sehâbî Dîvânı, G.374/5)

Nazmî, beyitte kendini tecrid ederek övmüştür. Şiirlerini görenlerin, okuyanların bu şiirleri Aden İncisine benzettiklerini söyleyerek, teşbih sanatını kullanmıştır:

Nazmî elfâzını nazmında ider çün cevher
O letâfetle görenler aña der dürr-i 'Aden (Edirneli Nazmî Dîvânı, G.5123/5)

Nehcî (ö. 1680?), aşağıdaki beyitte kendisini şair tabiatından ötürü mana incileri çıkaran bir dalgıca benzetir. Böylelikle, şair tabiatını Aden'e, sözlerini inciye ve kendisini de dalgıca benzetir.

Pey-â-pey Nehcî tab'ından çıkarsun tâze gevherler
Ki lü'lü' virmeden gavvâsa hiç olmaz 'Aden fâriğ (Nehcî Dîvânı, G.174/7)

Aşağıdaki beyitlerde Nedîm (ö. 1730), şairliğini Aden körfezine ve şiirlerini kıymet açısından Aden incisine benzetmiştir. Vehbî (ö.1809) ise şiirini ipliğe dizilmiş inciye benzetir:

Başlayup cûşişe tab'ımda mezâyâ-yı sühan
Mevc-hîz oldu yine lücce-i deryâ-yı Aden (Nedîm Dîvânı, K.2/1)

Güher-i nazmımı bu silk-i belâgatde görüp
Dediler dürr-i 'Adendir bülegâ-yı 'Adnân (Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı, K.43/73)

Sünbül-zâde Vehbî, şiirinin inci gibi son derece kıymetli olduğundan dem vurur ve Aden denizi bu şiiri küpe edinmek için her yerden kulak şeklini alsın buna şaşılmaz der. Kulak kelimesinin aynı zamanda körfez anlamına geldiğini de belirtelim.

Vehbî bu dürr-i nazmımı mengûş etmege
Bahr-i 'Aden olursa 'aceb mi kulak kulak (Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı, K.155/5)

II. AD KAVMI, ŞEDDAD VE İREM BAĞI

Ad kavmi Hz. Nuh'un oğullarından Sam'ın soyundan gelen Ad'ın neslidir. Bu kavim Yemen'de yaşamış, zamanla zenginleşip güçlenmiş ve sonunda Allah'a isyanla helak olmuştur. Ad kavmini hak din üzere tebliğle vazifelendirilen peygamber Hz. Hud'dur. Ad kavminin küfür ve isyanda en bilinen kişisi ise tanrılık iddiasında bulunan Şeddad olup Cennet'e karşılık yaptırdığı İrem bağları önce kurumuş sonra yok olup gitmiştir. Kur'an-ı Kerim'de nakledildiğine göre: "Bu kavim muhteşem saraylara (bk. eş-Şuarâ 26/128, 129), mallara, sürülere ve eşsiz bağ ve bahçelere sahipti (bk. eş-Şuarâ 26/133, 134). Bu yüzden gurur ve kibre kapılmış olan Âd kavmi putlara tapmaya başlamış, insanlara zulmederek azgınlık ve taşkınlıkta bulunmuştur (bk. Hûd 11/59; eş-Şuarâ 26/130). Allah, Hz. Hûd'u bu kavme peygamber olarak göndermiş, fakat kavmi onu yalanlayarak kendisine karşı çıkmıştır (bk. el-A'râf 7/65; Hûd 11/50; eş-Şuarâ 26/123-126). Hz. Hûd'un onları uyarması, Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri hatırlatarak O'na inanmalarını istemesine karşı onlar, "İster öğüt ver ister verme, bizce birdir, farketmez" (eş-Şuarâ 26/136) diyerek kendilerine yapılan ikazları dinlememişlerdir. İsyân ve inkârlarının cezası olarak Allah, önce yağmurlarını keserek kuraklık sebebiyle ünlü İrem bağlarını kurutmuş, daha sonra kasıp kavuran bir rüzgârı onları cezalandırmıştır (bk. el-Ahkaf 46/24-25; el-Kamer 54/19-21). Sekiz gün süren bu rüzgâr, Kur'an'ın tasvirine göre Âd kavmini hurma kütükleri gibi buldukları yerden söküp atmıştır (bk. el-Hâkka 69/6-8). Hz. Hûd ve ona inanan müminler ise bu felâketten kurtularak (bk. el-A'râf 7/72) ikinci Âd kavminin çekirdeğini oluşturmuşlardır." (Kırca: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=010334>).

Divanlardan taradığımız beyitlerde Şeddâd'ın Yemenli oluşuna dair doğrudan göndermelere rastlanmadı. Şeddâd adı daha çok dünyanın geçiciliğini anlatmak, debdebeli bağ ve kasırların ebedi olmadığını vurgulamak ve sevgilinin âşığa cevri ü cefa etmesi gibi anlam ilgileriyle konu edilmiştir:

Nesîmî (ö. 1405?) sevgiliyi ettiği cefalardan dolayı Şeddad ve Nemrut'a benzetir:

Bu bî-dâdı bana kim hecrin etdi
Cihânda kılmadı Nemrûd u Şeddâd (Nesimî Dîvânı, G-37/4)

Mostarlı Hasan Ziyâî (1551-1584), sevgilinin zulmüyle Şeddad arasında ilgi kurmuş ve "irem" kelimesini tevriyeli kullanarak sevgiliyi yermiştir:

Ölince komayam seni kûyun unutmayam
Şeddâd bâğına irem ey serv-kadd eger (Mostarlı Hasan Ziyâî Dîvânı, G.148/4)

Ad ve Semûd kavimleri bu dünyanın gelip geçiciliğini aktarmak üzere ibret amacıyla telmih unsuru olarak şairlerin ilhamında yer bulmuştur. Süheylî (ö. 1634), feleğin Şeddad'dan kalmış virane bir yer olduğunu vurgulayarak teşbih sanatı yapmış, içindeki bahçelerin Ad ve Semud kavimlerinden kaldığını ifade etmiştir. Ad ve Semud kavimleriyle İrem bağlarının ve Şeddad'ın helakine telmih vardır:

Felek bir hâne-i vîrânedür Şeddâd'dan kalmış
İçinde suffeler yir yir Semûd ü 'Âd'dan kalmış (Süheylî Dîvânı, K.134/1)

Nedîm (ö. 1730), makam mevki sahiplerinin halka karşı ilgisizliğini ve kibirli halini Ad kavmini helak eden Sarsar rüzgârına benzetir ve makamların gelip geçtiğini görmeyen makam sahiplerinin helak olup giden Ad ve Semud kavimlerini hatırlamaları gerektiğine değinir:

Kahr eylediler bâd-ı bürûd ile cihânı
Bakmaz mı bu câh ehli ‘aceb Ad u Semûda (Nedîm G.124-3)

Kimi şairler dünyaya tutkunlukla Şeddad’ın yaptırdığı köşkler arasında ilgi kurmuştur. Şeddad çok çabalayıp İrem bağlarını ve kasırlarını hazırlasa da sefasını süremeden helak olmuştur. Divan şairinin nazarında bir günlük dünya için Şeddadî binalar yapmak abestir:

Meşakkatler çekersin kendüne ârâm-ı yek-rûze
Bu cây-ı ‘âriyetde kasr-ı Şeddâdî idüp ibdâ (Sa’îd Giray (ö. 1755’ten sonra)
Dîvânı, K.1/9)

Yahya Bey (1582) ve Meşhûrî’ye (1857) göre dünya bu denli faniyse Şeddad’ın mesleğini tutup da cennet gibi bir yer yaptırmanın, Şeddadî binalar yapıp yoldan sapmanın gereği yoktur:

Bâde-nûşân gibi togrı yolumuzdan sapmazuz
Avn-i Fir‘avn ile Şeddâdî binâlar yapmazuz (Yahya Bey Dîvânı, 383/1)

Yapdırıp ka‘r-ı behişt-âsâyı
Sâlik-i meslek-i Şeddâd olamam (Meşhûrî Dîvânı, G.89/2)

Ubeydî (ö. 1573) aşağıdaki beyitte Şeddad’ın Allah’a isyanla işlediği kusurları ve onun yaptırdığı kasırları akla getirecek şekilde “kusûr” kelimesini tevriyeli kullanmıştır:

Şeddâd gibi olma ki yaptı nice kusûr
Ömründe görmek olmadı bir kez kusûrını (Ubeydî Dîvânı, 187/4)

III. AKİK

Akîk bir çeşit kıymetli taş olup kırmızı renktedir. Klasik Türk şiirinde Bedahşan ve Yemen akikleri özellikleri itibariyle benzerlerinden daha değerli bulunmaları sebebiyle daha çok zikredilmişlerdir. Yine inanışa göre akik taşı rengini Süheyl yıldızından almıştır. Süheyl yıldızı ise en iyi Yemen’den görülürmüş (Onay 1996: 443). Taradığımız divanlarda akik taşıyla ilgili anlam ve benzetme ilgileri aşağıdaki şekliyle tasnif edilmiştir.

Akik ve Gözyaşı İlgisi

Şairler, Akik taşının kırmızı renginden dolayı bazı benzetmeler yapmışlardır. Klasik şiirde aşğın gözleri çok ağlamaktan ötürü kanlanır ve gözyaşları da kan renginde akar. Kimi şairler gözyaşlarını renk itibariyle akik taşına teşbih etmiştir.

Behiştî (ö. 1520), gözyaşlarını akike benzetir. O, aşkın kendisinde oluşturduğu hali ifade ederken sararmış yüzünü altına, gözlerini gümüşe ve kanlı gözyaşlarını da akik taşına teşbih edip kıymetli taşlar madenine dönüştüğünü ifade eder:

Yüzümüz zer gözümüz sîm eşkümüz la‘l u ‘akîk
Ey Behiştî biz cevâhîrle pür olmuş kânlaruz (Behiştî Dîvânı, G.197/7)

Revânî (1523-1524), kanlı gözyaşlarıyla dolan kuyunun akik rengini aldığını böylece Yemen'i Rum ülkesine (Anadolu'ya) dönüştürdüğünü ifade eder:

Kuyunun taşları tutdı yine bir reng-i 'akîk
Bu benüm kanlu yaşum Rûma getürdi Yemeni (Revânî Dîvânı, G.475/2)

Filibeli Vecdî (ö. 1599), sevgilinin uğrunda kanlı gözyaşı döktüğünü ifade eder. O kadar ki çöldeki taşları kanlı gözyaşına boğmuştur. Artık Yemen'deki akik taşının pek kıymeti kalmamıştır. Şair bu yolla akik taşının değerini, kanlı gözyaşlarının karşısında düşürmüştür:

Kana gark eyleyicek seng-i beyâbânı yaşum
Kıymeti kalmadı 'âlemde 'akîk-i Yemen'ün (Filibeli Vecdî Dîvânı, G.46/2)

Nazmî, akik ve yakut ilişkisini konu edinir. Sevgilinin yakuta benzeyen dudaklarından (vuslattan) ayrılalı beri her bir gözyaşı damlasının akik ve mercan gibi kıvıla döndüğünü, kana boyandığını ifade eder:

Ağlamakdan hicr-i la'lünle olubdur Nazminün
Yaşının her katresi mânend-i mercân u 'akîk (Edirneli Nazmî Dîvânı, G.3393/5)

Akik-dudak ilgisi

Klasik şiirde sevgilinin dudakları da renk itibariyle yakuta benzetilir. Hatta çoğu defa açık istiare yoluyla yakut dendiğinde doğrudan dudak anlaşılır.

Revânî (ö. 1523/1524) de Yemen akîkinin renginin kıpkızıl olmasının sebebini sevgilinin yakuta benzeyen dudaklarının özelliklerini işittikten sonra utancından kızarmasına bağlayarak hüsn-i ta'lil ve teşhis sanatları yapar:

La'lün evsâfın işitmese Revânîden eger
Utanup kıpkızıl olmazdı 'akîk-i Yemenî (Revânî Dîvânı, G.474/8)

On altıncı asır şairi Ravzî (ö. 1600'den sonra), bu teşbihi tersine çevirerek Yemen'de senin dudağın gibi bir akik bulsaydım akiki dudaklarına teşbih ederdim der:

'Akîki la'lüne teşbîh iderdüm
Ana benzer 'akîk olsa Yemen'de (Ravzî Dîvânı, G.573/3)

Aşağıdaki beyitte de Ravzî, Bedahşan yakutuna ve Yemen akikine bu denli rağbet edilmesinin sebebini sevgilinin dudağına benzetilmelerine bağlayıp hüsn-i ta'lil sanatı yapar:

Nazmiyâ benzedügiçündür o yârun lebine
Rağbeti la'l-i Bedahşân u 'akîk-i Yemenün (Ravzî Dîvânı, Nz.3815/5)

Emrî ise teşhis ve hüsn-i ta'lil sanatlarıyla akik, kan rengi ve dudak arasında ilgi kurar. Buna göre Yemen akiki, yakutun sevgilinin dudaklarına öykündüğünü işitince kanı gövdesinde kuruyup kalmıştır. Beyitte Yemen akikinın kanı durdurma özelliğine de telmih yapılmıştır:

La'lün öykündüğünü leblerüne işidicek
Gevdesinde kurıdı kanı 'akîk-i Yemenün (Emrî Dîvânı, G.271/3)

Emrî, dudak ve ağızla kutu arasında benzetme ilgisi kurar. Sevgilinin dişlerini inciye, incileri saklayan ağız ise bir kutuya, akike benzeyen dudakları da o kutunun kapağına teşbih eder:

Pinhân gerek güher diyü dendânı dürlerin
Dürc-i 'akîka koydı vü mühr urdı ol dehân (Emrî Dîvânı, G.353/3)

Muvakkitzade Pertev (1746-1807) de Yemen'e ait unsurlardan yakutla dudak, inciyle diş ilişkisine gönderme yapar ve sevgiliyi bu unsurlarla över:

Mebhas-i lebde Bedahşân u Yemen'den söyle
Vasf-ı dendânda dür-i bahr-i 'Aden'den söyle
(Muvakkit-zâde Pertev Divânı, G.CDLXXXI/1)

Vehbî, sevgilinin dudağının verdiği zevki cömertlik ve ikram bakımından Hatem-i Tâî ile kıyaslar. Hatem-i Tâî cömertliğiyle meşhur bir Arap'tır. Hz. Muhammet'ten bir süre önce ölmüştür. Yemen akiki sevgilinin yakuta benzer dudağının sefasını Hatem gibi cömert olsa bile veremez. Ne de olsa akik Yemen'e mahsustur, Hatem-i Tâî ise Hicaz'a.

Vermez safâ-yı la'l-i lebin Hâtem olsa da
Asl-ı 'akîki hoş biliriz kim Yemenlidir (Sünbülzade Vehbî, 54/3)

Akik ve Süs Eşyası İlişkisi

Akik taşı ile ilgili yüzük taşı olarak kullanılması ve süs eşyalarında bir bezeme unsuru olarak yer alması da dikkat çeker. Behiştî (ö.1520?), sevgiliye seslenerek akike benzeyen kanlı gözyaşını görmedikten sonra parmağına taktığı yüzüğün ve yakutun da kıymeti yoktur der. Sünbülzade Vehbî ise Yemen akikinün dünyada nam bırakmasının kıymeti olmadığını, zira sevgilinin yüzüğündeki akiki taklit ettiğini ifade eder:

Çeşmüm 'akîkine nigerân olmadun meger
Engüştüne liyâkatı yokdur bu hâtemün (Behiştî Dîvânı, G.268/3)

Hâtem-i la'l-i hat-âverdesin eyler taklîd
Nola nâm-âver-i dehr olsa 'akîk-i Yemenî (Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı, G.242/4)

Sun'î (1485-1534), benzetmelerle kurduğu beyitte sevgilinin yakuta benzer dudağından ayrı düşeli yüzünün kehribar gibi sarardığını ve kanlı gözyaşlarının da akikten yapılmış tespih tanesine döndüğünü ifade eder:

Kehrübâ-veş beni zerd ideli hecr-i la'lün
Döndi tesbîh-i 'âkîke gözimün kanlu yaşı (Gelibolulu Sun'î Dîvânı, G.209/5)

Süheylî de övdüğü devlet adamının kahramanlığından bahsederken kanla akik taşıdan yapılmış zinet eşyası arasında benzetme ilgisi kurar:

Düşmenün gerdenine zînet için tîği asar
Heykel-i lâ'l ile bir levh-i 'akîk-i Yemenî (Süheylî Dîvânı, K.41/21)

Şarap-Kadeh ve Akik İlgisi

Yemen akiki ile ilgili olarak şairlerin hayal dünyalarındaki benzetme ögelerinden biri de kadeh veya akik renkli şaraptır. Bu benzetme unsurunda da öne çıkarılan benzetme yönü renktir.

Ahmedî, renk ve şekil itibariyle şarabı çağrıştıran nesnelere aynı ilgi etrafında bir beyitte toplar ve şarap içmek hususunda bir atmosfer oluşturur. Şeklinden hareketle lalenin, akikten yapılmış kadehi veya akik renkli şarapla dolu kadehi gülün karşısında tuttuğunu ifade eden şair böyle bir ortamda şarap içmemenin yazık olacağını dile getirir:

Gül karşısına lâle dutar sâgar-ı ‘akîk
Hayf olmaya mı ki içmeyesin bâde-i rakîk (Ahmedî Dîvânı G.334/1)

Şair, akik renkli şarabı yakut dudaklı güzelin elinden iç ki sana beden kuvveti, can azığı ve yol olsun diyerek akikle şarap arasında renk ilgisi kurar:

‘Akîk-ı râhı bu yâkût-leb elinden iç
Ki kuvvet-i beden ü kût-ı cân ola sana râh (Ahmedî Dîvânı G.107/3)

Şair Süheylî de şarabın hassasından ötürü sevgilinin yüzünün kızarıp akik rengini aldığını, o eşsiz (iri taneli) incinin Yemenileştiğini ifade ederken Yemen’e ait unsurlardan akik, Süheyl yıldızı ve Aden incisini akla getirip tenasüp sanatı yapar:

Kızarmış tâb-ı mülden çihre-i ali ‘akîk olmuş
Bugün içmiş Süheylî ol dür-i yek-tâ Yemenlenmiş (Süheylî Dîvânı, G.141/5)

Sünbülzade Vehbî, süheylî kadehin kırmızı (akik) rengine dikkat çeker ve kadehteki şarabın özünün Yemen’den gelip gelmediğini sorar:

Nedir ol reng-i ‘akîki bu süheylî kadehin
Sâkiyâ cevher-i mey yohsa Yemen’den mi gelir (Sünbülzâde Vehbî Dîvânı, G.85/4)

Akik Taşına Ait Diğer Unsurlar

Akik taşının sevgilinin dudağı veya aşığın gözyaşları, kadeh ve süs unsuru olarak kullanılması dışındaki anlam ve teşbih ilişkileri dışında kullanıldığına da rastlanır. Bunların bir kısmı inanışlardır. Akik taşının akan kanı durduğu, yüzük olarak kullanıldığında fakirliği giderdiği, rengini ve parlaklığını Süheyl yıldızından aldığı ve kişi kadrinin akikle ilintilendiği gibi. Bu anlam ilgileri genellikle sevgilinin vasıflarını övmek amacıyla söz konusu edilmiştir.

Ahmedî kendi şairliğiyle akik ve yakut arasında ilgi kurup kendisi gibi cevherlerin her yerde kolay kolay bulunmayacağını, sıradan taşın ancak uzun zamanlar geçtikten sonra akik ve yakuta dönüştüğünü ifade eder. Şair beyitte “kanda” (nerede) kelimesini de kan ve akik rengini akla getirecek şekilde tevriye sanatıyla kullanmıştır:

Her kanda Ahmedî bigi kopar mı bir güher
Devrânlarla taş olur la’l ü yâ ‘akîk (Ahmedî Dîvânı G.334/11)

Ahmedî bir başka beyitte ağaçla cevherler arasında benzetme ilgisi kurar: Sevgiliye gezmeyi teklif ettiği bahçedeki ağaçların kabuğunun atlastan tacının ise akikten ve parlak inciden olduğunu söylemektedir:

İy yâr gel varalum bâğa ki oldı ağaçların
Libâsı atlas u tâcı ‘akîk u dürri hoş-âb (Ahmedî Dîvânı K.X/12)

Rivayete göre Yemen akîki bedenden akan kanı durdururmuş. Şairler “akan kanı durdurma” anlamındaki ifadeyi kanı kurutup hayat alametini ortadan kaldırma, can alma anlamına gelecek şekilde dönüştürerek anlam ilgisi kurmuşlardır. Edirneli Nazmî (ö.1586?), Yemen akikinin kanı kurutmasını sevgilinin dudağına öykünmesine bağlayarak hüsn-i ta‘lil sanatı yapar:

Kırmızı renkle her kandayısı dudaguna
Öykünüb kan kurudur imdi ‘akîki Yemenün (Edirneli Nazmî Dîvânı, G.3817/3)

Emrî de hüsn-i ta‘lil sanatıyla akik taşının kanının kuruyup gövdesinde kalmasını (kırmızı rengini almasını), sevgilinin dudaklarına öykünmesinden dolayı gerçekleştiğini ifade eder:

La‘lün öykündüğünü leblerüne işidicek
Gevdesinde kurıdı kanı ‘akîk-i Yemenün (Emrî Dîvânı, G.271/3)

Cevher-misal insanların kıymetinin bilinmemesiyle akik taşı gibi taşların kıymetinin bilinmemesi arasında da benzetme ilgisi kurulmuştur. Cevher, kıymeti bilinmedikten sonra alelade bir taştır. Bu durumda kıymeti bilinmedikten sonra akik taşını Yemen’den Anadolu’ya getirsen ne olur ki?

Bilinmez ise kıymeti bir dahi n’idersin
Ey hâce Yemen’den getirüp Rûm’a ‘akîki (Edincikli Ravzî Dîvânı, K.12/19)

Hünerli olan kişiler hep el altında kalmaz. Gün gelir kıymetleri bilinir. Tıpkı akik taşının bir gün cevher değerini kazanması gibi:

Müdâm hâk-i mezelletde kalmaz ehl-i hüner
‘Akîkin adı çıkar nâmdâr olur bir gün (Âgâh (1630-1728) Dîvânı, G.274/5)

Akik taşı ile ilgili bir diğer unsur da Süheyl yıldızının ona rengini vermesidir. Eski astroloji bilgisinde bazı yıldızların madenlere etki ettiğine ve onların özünü değiştirdiğine inanılmış (Şentürk 1994: 134). Şair Emrî, Süheyl yıldızının akik taşının oluşumuna etkisini ifade ettikten sonra gözyaşlarının onu cevher değerine çıkardığını ifade eder:

Taşı ‘akîk kıldı ise tâbiş-i Süheyl
Âb-ı sirişküm itdi dilâ anı pür-güher (Emrî Dîvânı, Kt.88/2)

Ali Paşa’nın cömertlik süheylinin ziyası eğer akike nasip olsa; bu ziya altında akik rengi bir tufan halini alır. Yemen su tufanı üstünde dolaşan Nuh’un gemisine döner. Ali Paşa’ya Yemen vesilesi ile övgü yapılmaktadır. Cömertlik, Süheyl yıldızının ziyasına teşbih edilir. Nuh tufanına da telmih vardır:

Vâye-bahş olsa eger tâb-ı süheyl-i cûdı

Keştî-i Nûha döner âb-ı akîk üzre Yemen

(Nedîm Dîvânı, K.2/32)

IV. BELKIS

Belkıs, Kur'an-ı Kerim'de adı anılan kadın şahsiyetlerden biridir. Hz. Süleyman zamanında yaşamış olup Yemen'deki Sebe mülkünün melikesidir. Oldukça güzel olduğu nakledilen Belkıs ve kabilesi putlara taparmış. Hz. Süleyman'ın kendisini hak dine davetinden ve gösterdiği mucizelerden sonra puta tapmayı bırakıp hak dine geçmiş ve Süleyman'a tabi olmuştur. Belkıs güzellik ve iktidar gibi iki cazip unsura sahip olmak bakımından klasik edebiyatımızda Hz. Süleyman kıssası bağlamında telmih unsuru edilir. Ahmet Talat Onay, Türklerde kullanılan Balkız isminin Belkıs'tan bozma olduğunu ifade eder (Onay 1996: 138). Belkıs'la ilgili beyitlerin daha iyi anlaşılabilmesi için Kur'an-ı Kerim'de Neml suresinde geçen ayetlerin mealini aynen aktarmayı faydalı buluyoruz:

“20. Süleyman, kuşlara göz atıp yokladı ve şöyle dedi: “Hüdhüd’ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?” 21. “Bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirmediğin kesinlikle onu ağır bir şekilde cezalandıracağım, ya da kafasını keseceğim.” 22. Derken Hüdhüd çok beklemedi, çıkageldi ve (Süleyman’a) şöyle dedi: “Senin bilmediğin bir şey öğrendim. Sebe’den sana sağlam bir haber getirdim.” 23. “Ben, onlara (Sebe halkına) hükümdarlık eden, kendisine her şeyden bolca verilmiş ve büyük bir tahtı olan bir kadın gördüm.” 24. “Onun ve kavminin, Allah’ı bırakıp güneşe taptıklarını gördüm. Şeytan, onlara yaptıklarını süslü göstermiş ve böylece onları yoldan çıkarmış. Bu yüzden de onlar doğru yolu bulamıyorlar.” 25. “Göklerde ve yerde gizli olanı ortaya çıkaran, sizin gizlediğiniz ve açığa vurduğunuz şeyleri bilen Allah’a secde etmesinler diye (şeytan onları yoldan çıkarmış.)” 26. Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. Büyük Arş’ın Rabbidir. 27. Süleyman, Hüdhüd’e şöyle dedi: “Doğru mu söylüyorsun, yoksa yalancılardan mısın, göreceğiz.” 28. “Benim şu mektubumu götür onlara at, sonra da yanlarından ayrıl ve ne sonuca varacaklarına bak.” 29. Sebe kraliçesi Belkıs dedi ki: “Ey ileri gelenler! Bana çok önemli bir mektup atıldı.” 30,31. “Mektup, Süleyman’dan gelmiştir. O, ‘Bismillâhırrahmânırrahîm’ diye başlamakta ve içinde ‘Bana karşı büyüklük taslamayın ve teslimiyet göstererek bana gelin’ denilmektedir.” 32. “Ey ileri gelenler! Durumum hakkında bana görüş bildirin. Sizler yanımda bulunmadıkça hiçbir işe kesin olarak karar vermem.” 33. Dediler ki: “Biz güçlü kimseleriz ve çetin savaşçılarız. Emir senin. Ne emredeceğini düşün.” 34. (Kraliçe Belkıs) şöyle dedi: “Krallar bir memlekete girdi mi, orayı harap ederler ve halkının ileri gelenlerini zelil hâle getirirler. İşte onlar böyle yaparlar.” 35. “Ben onlara bir hediye gönderip, elçilerin ne haber ile döneceklerine bakacağım.” 36. (Elçilerin sözcüsü) Süleyman’ın huzuruna gelince, Süleyman ona şöyle dedi: “Siz beni mal ile desteklemek (ve böylece etkilemek) mi istiyorsunuz? Oysa Allah’ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır. Fakat hediyenizle ancak siz sevinirsiniz.” 37. “Sen onlara dön. Andolsun, biz onlara, karşı koyamayacakları ordularla gelir ve onları oradan aşağılanmış ve küçük düşürülmüş olarak çıkarırız.” 38. Süleyman, “Ey ileri gelenler! Onlar bana teslim olmadan önce hanginiz bana onun (kraliçenin) tahtını getirebilir?” dedi. 39. Cinlerden bir ifrit, “Sen yerinden kalkmadan ben onu sana getiririm ve şüphesiz ben, buna güç yetirecek güvenilir biriyim” dedi. 40. Kitaptan bilgisi olan biri, “Ben onu, gözünü kapayıp açmadan önce sana getiririm” dedi. Süleyman, tahtı yanında yerleşmiş hâlde görünce şöyle dedi: “Bu, şükür mü,

yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni denemek için, Rabbimin bana bir lütfudur. Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse (bilsin ki) Rabbim her bakımdan sınırsız zengindir, cömerttir.” 41. Süleyman, “Tahtını tanınmaz hâle getirin. Bakalım tanıyacak mı, yoksa tanımayacaklardan mı olacak?” dedi. 42. Belkıs gelince, “Senin tahtın böyle mi?” denildi. O da, “Sanki o! Fakat zaten daha önce bize bilgi verilmişti ve biz teslimiyet göstermiştik” dedi. 43. Daha önce Allah’tan başka taptığı şeyler ona engel olmuştu. Çünkü o inkâr eden bir kavimden idi. 44. Ona “köşke gir” denildi. Köşkü görünce onu (zeminini) derin bir su sandı ve eteklerini topladı. Süleyman, ona “Bu, (zeminini) billurdan döşenmiş bir köşktür” dedi. Belkıs, “Ey Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmetmişim. Şimdi ise Süleyman ile birlikte âlemlerin Rabbi olan Allah’a teslim oldum” dedi.” (Kur’an 27/ 20-44: DİB 2011: 417-419).

Sebe melikesi Belkıs, incelediğimiz divanlarda ve çalışmamıza dâhil ettiğimiz beyitlerde doğrudan Yemen ilgisiyle değil de Süleyman kıssasıyla ilgili meali verilen ayetlerle ve bağlantılı olarak bazı teşbih ve telmih unsurlarıyla söz konusu edilir.

Kızının ölümü üzerine yazdığı şiirinde Münîrî, kızını Hz. Muhammed’in kızı Rukiye ve Belkıs’a benzetip, kızının edebini dile getirir:

Bad-ez-ân Rûkıyye-veş Belkîs-ı sâñî duhterüm
K’anun âdâbından iderdi melek gökde hayâ (Münîrî Dîvânı, K.29/42)

Süheylî’nin Sultan Ahmed vafında yazdığı musammatta da sultan III. Ahmet, Süleyman peygambere ve kasrı da Belkıs’ı cezbedip imana gelmesine vesile olan saraya teşbih edilmiş, Süleyman kıssasına telmih yapılmıştır:

Yahûd taht-ı Süleymân-ı nebîdür
Ya kasr-ı cilve-i Belkîs-i devrân (Süheylî Dîvânı, Mus. 25/9)

Aşağıdaki beyitlerde Hz. Süleyman’a, Belkıs’a ve ondan haber getiren Hüdhüd’e telmih vardır. Nâbî’nin (1642-1714), beytinde saba kelimesi hem sabah rüzgârını hem de Sebe ülkesini akla getirecek şekilde kullanılmıştır:

Niçe varam ey Süleymânım sana yasakçı var
Hüdhüd-i Belkîs-veş kapunda bir nacakçı var (Ravzî Dîvânı, G.195/1)

Ey nâme sen ol mâh-likâdan mı gelirsin
Ey hüdhüd-i ümmîd Sabâdan mı gelirsin (Nâbî -G. 654/1)

Şiirlerde sultanlar Süleyman’a teşbih edilince, veziri Âsâf’a, o sultana boyun eğip teslim olanlar da Belkıs’a benzetilebilir. Sünbülzade Vehbî de bu teşbihle beytini kurmuştur:

‘Adûnun eyledi Belkîs mülkün hükmüne teslîm
Degil mi lâyıık-ı tahsîn efendim sa’y-i mebrûrî (Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı, K.14/17)

Belkıs’ın Tahtı (Arş-ı Belkıs)

Belkıs’ın tahtı (arşı), Hz. Süleyman’ın cinlerinden biri (İfrit) tarafından göz açıp kapama süresinden daha kısa bir zamanda Yemen’den Süleyman’ın sarayına getirilmiştir. Bazı şairler Hz. Süleyman’la beraber bu tahta da işaret etmişlerdir:

Âşık Çelebi (1520-1572), Osmanlı sadrazamını överken onu Hz. Süleyman'ın veziri Âsâf'a benzetip yaptığı icraatı da Belkıs'ın tahtını uzak yerden getirme eylemiyle ilişkilendirir:

Getürdün taht-ı Belkîs-ı murâdı şâh yanına
Yine tecdîd itdün Âsafâ tavr-ı Süleymânı (Âşık Çelebi, K3-7- Kılıç:16)

Sabit (ö. 1712), Hz. Süleyman'la ilgili unsurlardan İfrit ve Âsâf'a telmih yaptığı beytinde Belkıs'ın tahtını da konu edinir. Buna göre kişi İfrit minneti çekeceğine Âsâf gibi hüner ve olgunluğunu gösterip ümit Belkıs'ının tahtını kendisi getirmelidir.

Minnet-i İfrit'i çekme bir kemâlün var ise
Arş-ı Belkîs-ı ümîdi sen getir Âsâf gibi (Sabit Dîvânı, G. 51/3)

Şeyh Galib (1757-1799) de iki beyitte arş-ı Belkıs'tan bahseder. Bu beyitlerde Süleyman kıssasına dair unsurlardan karınca, taht ve Belkıs ilişkilerine gönderme yapmıştır:

Bilmeyen kadr-i Süleymân ile kadr-i mûru
Arş-ı Belkîs ile zann etdi ki hem-pâdır (Şeyh Gâlib Dîvânı, Tar.34/4)

Bârgâh-ı himmet-i merdân sultânsız mıdır?
Arş-ı Belkîs-i himem bilmem Süleymânsız mıdır (Şeyh Gâlib Dîvânı, G.77/1)

V. SÜHEYL

“Semânın güney yarım küresinde bulunan Sefine-i Nûh burcundaki parlak ve büyük bir yıldızın adı, fr. canopus. Yemen'den daha iyi görüldüğü için buna “Süheyl-i Yemânî” de derler.” (Devellioğlu 1995: 968). “Bir küçük parlak yıldızdır. En parlak olanı Yemen diyarında görüldüğü için Süheyl-i Yemânî derler. Bakılınca göze titrer gibi görünürmüş (Onay 1996: 443).”

Süheyl yıldızı şairler tarafından daha çok Yemen akikiyle ilgisinden dolayı konu edilmiştir. Akik taşı Yemen'de bulunur. Süheyl yıldızı da en iyi Yemen'den görünür. Bu sebeple akike rengini veren de Süheyl yıldızdır.

Âşığın gözyaşlarının Süheyl'i kışkandıracak denli akik rengini alması sevgilinin güneş yüzündeki yakuta benzer dudaklarını anmasına bağlanmıştır:

Gözlerüm yaşı akîk olduğu ey reşk-i Süheyl
Mîhr-i ruhsârun hakı la'l-i lebün yâdmadır (Münîrî Dîvânı, G.54/4)

Sehâbî (ö. 1563), sevgilinin yüzünün Süheyl yıldızına benzeyen parlaklığını görünce akıttığı akik renkli gözyaşlarıyla yârinin bulunduğu yeri Yemen'e çevirdiğini ifade eder:

Gözüm Sehâbî göricek Süheyl-i tal'at-i yâri
Harîm-i kûymı kıldı Yemen 'akîk-i terümden (Sehâbî Dîvânı, G.291/5)

Emrî, Süheyl yıldızının Yemen akikine rengini vermesini, akikin kendisini sevgilinin dudaklarına benzetmek istemesi sebebine bağlar ve hüsn-i ta'lil sanatı yapar:

Gördi kim benzetmek ister la'line kendün 'akîk
Reng virdi ana ey Emrî Süheyl-i tâb-dâr (Emrî Dîvânı, G.94/5)

Emrî bir başka beytinde akik taşının tam bir cevher haline gelmesini kanlı gözyaşlarına bağlar. Buna göre Süheyl'in parıltısı, taşı akik ettiği gibi şairin kanlı gözyaşları da onu parlak bir cevher haline getirmiştir:

Taşı 'akik kıldı ise tâbiş-i Süheyl
Âb-ı sirişküm itdi dilâ anı pür-güher (Emrî Dîvânı, Kt.88/2)

Süheylî, mahlasının çağrışımından yararlanarak alçak feleğin kendisini ayaklar altına almasıyla Süheyl yıldızının nazarları celbeden şanı yüce görüntüsü arasında tezata dayalı anlam ilgisi kurar:

Sipih-r-i sifle beni pâ-y-mâl kılmışdur
'Ulüv-v-i şân ile gerçi süheyl olur manzûr (Süheylî Dîvânı, K.24/43)

Aşağıdaki beyitte ise Süheyl yıldızı memduh Sultan III. Ahmet'in övgüsü bağlamında konu edilmiştir. Buna göre Sultan Ahmet'in yüzüğünün parlaklığı Süheyl yıldızının gözünü aydınlatmıştır:

Süheylin çeşmini ferr-i nigînin eyledi rûşen
Mehin ruhsârını tâb-ı rikâbın kıldı nûrânî (Nedim Divanı, K.11/36)

VI. ŞEYH SAN'AN

Şeyh San'an hikâyesi edebiyatımızdaki meşhur kıssalardan biridir. Özellikle tasavvufî remizleri, sembolik öğeleri açısından dikkat çeker (Öztürk 2014: 106). Şeyh San'an, Şeyh-i San'an veya Şeyh-i San'a, Yemenlidir. San'a, bugünkü Yemen'in başkenti olup oldukça kadim bir şehirdir. Kıssaya göre Yemenli şeyh (San'a veya San'an şeyhi) Abdurrezzak, dört yüz müridi olan gayet müttaki biridir. Bir gece rüyasında Rum diyarında bir puta taptığını görür. Ertesi gün müritlerini yanına alarak Rum'a gider. Burada gördüğü bir Hıristiyan kızına âşık olan Şeyh, kıza vuslat amacıyla onun arzularını yerine getirir. Şarap içer, Hıristiyanlığı kabul eder, zünnar takar ve domuz çobanlığı yapar. Müritleri şeyhi bu aşktan vazgeçmeye davet etseler de ikna edemeyip dönerler. Şeyhin Mekke'de bulunan bir dostu hadiseyi öğrenince müritlere kızar; içten dua edemediklerini söyler, onları yanına alarak kırk günlük riyazetten sonra dua eder ve Şeyh yeniden İslam dinine girer. Kız da duanın tesiriyle Müslüman olur (Yavuz 2014: 43).

Hikâyeyi ilk önce Feridüddin-i Attar nakleder. Ondan ilham alan divan şairleri de bu kıssaya şiirlerinde telmih yaparlar. Ayrıca Gülşehri ve Mostarlı Ziyaî ve kimlikleri belirlenemeyen bazı şairler de hikâyeyi mesnevi şeklinde kaleme almışlardır.

Yunus Emre, Şeyh Abdurrezak'ın hikâyesine telmih yaptığı beyitte sufiliğin cüppe, hırka, taht ve taç ile olamayacağını, bunlara sahip olan Şeyh-i San'an'ın aşk uğruna hepsini bir kenara atabildiğine işaret eder:

Cübbe vü hırka taht u tâc bular virürler 'ışka bâc
Dört yüz mürîd ü elli hac terk eyledi 'Abdü'r-rezzâk (Yunus Dîvânı G-130/5)

Kadı Burhaneddin (ö. 14. asır sonu) de aşk uğruna çektiği çileyi, fedakârlıkları ve samimiyeti ifade etmek üzere kendisini Şeyh san'an'a teşbih eder:

Benem senin yolunda Şeyh-i San'an
Dilersen göstereyim şimdi burhan (Kadı Burhaneddin G-1071/1)

Âşık Çelebi, sakinin meclise elindeki şarap kadehiyle keyif, neş'e ve parıltı verdiğini, bu hali gören Şeyh San'an'ın dahi dayanamayıp içeceğini ifade ederek Şeyh San'an'ın Rum güzeli uğruna şarap içmesine telmih yapar:

Şu resme viridi sahbâ ile sâkî zîb ü fer bezme
Ki görse sabrı kalmazdı Süheyl ü Şeyh San'ânun (Âşık Çelebi G-23/2)

Ravzî ise Yemen'e mahsus unsurlardan Aden incisiyle gözyaşları arasında ilgi kurarak, sevdiğinin yüzünü gördükçe gözyaşı incileri döktüğünü belirtip, kendisini Rum güzeline âşık olup Anadolu'ya Yemen'den gelen Şeyh San'an'a benzetir:

Dür-i eşkün dökürsin ruhların gördükçe ey Ravzî
Meger kim Rûm'a gelmiş hâce-i mülk-i 'Aden'sin sen (Ravzî Dîvânı G.444/5)

VII. TARİHİ İLĞİ VE METHİYEYE VASITA OLARAK YEMEN

Klasik Türk şiirinde, taradığımız divanlarda, Yemen'in söz konusu edildiği unsurlardan biri de Yemen'de görev yapan valilere yönelik methiyelerde geçen tarihî unsurlardır. Bu şiirlerde Yemen'in Osmanlı topraklarına katılması, isyancıların bastırılması gibi hususiyetler Yemen'e mahsus unsurlar da zikredilerek ele alınmışlardır. Ayrıca Yemen'in alınmasına düşürülen tarihler de dikkat çekmektedir.

Gelibolulu Mustafa Alî (1541-1600), Yemen Beylerbeyiliğine atanan Osman Paşa övgüsüne yazdığı gazâvâtnâme üslubundaki yirmi dokuz beyitlik kasidesinde Osman Paşa'yı överken Yemen'e dair unsurlardan akikle Paşa'nın kılıcından dökülen düşman kanı arasında renk bakımından ilişki kurar:

Mîr-i mîrân-ı Yemen Hazret-i Osman Paşa
K'andadır 'adl-i Ömer lutf-ı 'Ali hulk-ı Hasan
(...)
Korkum oldur ki 'akîkûn komaya rağbetini
Tîğ-i hûn-rîzin ile 'ayn-ı 'adûdan dökilen (Gelibolulu Âlî Dîvânı K-61)

Nazmî ise Yemen'de başarılı faaliyetlerde bulunan Süleyman Paşa'nın Yemen'i asilerden kurtarmasına tarihler düşürmüştür:

Vardı Pâşâ Yemeni aldı didiler târîh
Kıluben 'azm-i Yemen aldı Süleymân Pâşâ (Nazmî Dîvânı, Tar.108/1)

Aldı pâşâ Yemeni didi bu Nazmî târîh
Yemenün ra'yın idüb aldı Süleymân Pâşâ (Nazmî Dîvânı, Tar.107/1)

Mahlasını da Yemen'le bilinen Süheyl yıldızına nisbetle alan Süheylî, Şam'da doğmuş, Bağdat, Halep ve Mısır'da görev yapmıştır. Bu sebeple Yemen'e gelip giden valilerle de yolu keşiştir. Mehmet Paşa (Mehmet Paşa) övgüsüne yazdığı şiirde ona Yemen'de başgösteren huzursuzluğa ve oradaki bazı olumsuz hadiselerle son verdiği için övgüde bulunur:

Hâsılı elden çıkup gitmişdi iklim-i Yemen
 Yümn-i ikbâlünle cünd-i fitneden oldı emîn
 İki üç yıldur Yemen gitdi diyü feryâd idüp
 Kaldı San'a'da muhâsır bir vezîr-i şîr-kîn (Süheylî Dîvânı, K.35/13)

Süheylî, Kansu Paşa'nın Yemen'e vali olmasını yazdığı kasideyle kutlamış ve ondan himmet bekleyip dua etmiştir:

Eyledi ikbâl ü iclâl ile vâlî-i Yemen
 Feth u nusret rehberün olsun mu'înün nasr-ı Hak (Süheylî Dîvânı, K.12/4)

Nev'îzâde Atâyî (ö. 1635) de IV. Murat övgüsüne yazdığı kasidede onun devrinde devlet lehine yapılan işleri sıralarken, Yemen'de de kontrolün sağlandığına değinip övgüde bulunur:

Dimâg-âsûde kıldı cevher-i tîgi 'adem mülkin
 Yemen ser-keşlerin kûpâl-i kahrı pek yaman buldı (Nev'î-zâde 'Atâyî Dîvânı, K.20/57)

VIII. VEYSEL KARANÎ

Hayatı hakkında anlatılanlar menakıpnamelerde anlatılanlarla çeşitlenmiş ve zamanla mistik bir boyut da kazanmış olan Veysel Karanî'nin asıl adı Uveys olup Yemen'in Muradî kabilesinin Karan veya Karen aşiretine mensuptur. Hz. Peygamberi görmeden Müslüman olmuş, onu görmek için Yemen'den Medine'ye kadar gelmiş, Hz. Muhammet'i görememiş, ancak yaşlı annesinin ikazına uymak ve onu bakımsız ve yalnız bırakmamak için de peygamber aşkına rağmen memleketine geri dönmek zorunda kalmıştır. Veysel Karanî'nin deve çobanlığı yapan ve hurma çekirdekleri toplayarak satmaya çalışan ve dervişane bir hayat yaşayan biri olduğu da kaynaklarda belirtilir. Hz. Muhammet'in, Veysel Karanî'nin kendisini gelip görmediğini işitince hırkasının ona verilmesini vasiyet ettiği ve Hz. Muhammet'in vefatından sonra Hz. Ömer devrinde bu hırkanın sonraları Kufe'ye yerleşen Veysel Karanî'ye verildiği aktarılır. Veysel Karanî'nin Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali taraftarı olarak savaştığı ve bu savaşta şehit olduğu da nakledilir (Tosun 2013: 74-75).

Veysel Karanî, şiir metinlerinde Yemenli oluşu, peygamber aşığı olması ve onu uzaktan sevmesi, Uhud savaşında yaralanan peygamberin acısına ortak olmak için dişlerini kırdırması veya çektirmesi, dervişane bir hayat yaşaması, onun hayatından hareketle vücut bulan Üveysilik tarikati gibi ilgilerle söz konusu edilir.

Sevgilinin uzuvlarını peygamberlerin ve İslam tarihinin bazı özellikleriyle ilişkilendiren Revânî, Karanî kelimesiyle kara kelimesi arasında ilişki kurar ve sevgilinin gözlerini de Veysel Karanî'ye benzetir.

Zülfi Mûsî yed-i beyzâ ruhi 'İsî deheni
 Kaşî Zünnûn kara gözleri Üveyse'l-Karanî (Revânî Dîvânı, G.475/1)

Vusûlî (ö.1592), Veysel Karanî'nin ileri yaşlarda vefatına ve Uhud savaşında Hz. Muhammet'in dişinin kırılmasından dolayı bütün dişlerini kırdırıldığına dair rivayete telmih yaparak her gördüğü dişsiz yaşlıyı Veysel Karanî sanan sufi tipini eleştirir:

Varup her şeyhe uydun sūfî anı Bû'l-Hasen sandun
Görüp her pîr-i bî-dendânı sen Veysel Karen sandun (Vusûlî Dîvânı, G.115/1)

Veysel Karanî'nin peygamberi görmediği halde, onun peygamberliğini kabul etmesine ve onu uzaktan sevmesine telmih yapılmıştır:

Görmedin iki gözüm ol dem ırakdan 'âşık
Hazret-i Veysel Karen gibi kulakdan 'âşık (Filibeli Vecdî(ö.1598) Dîvânı, Nz.8/1)

Nâmî (1600-1673), Yemen'le bilinen iki unsuru; Veysel Karanî ve kahveyi birlikte anar. Kahveye olan ilgisini aktarırken onun karalığını Yemen'le; keyif vericiliğini Üveysilikle, kokusunu da Veysel Karanî'nin kokusuyla ilişkilendirir. (Rivayete göre Hz. Muhammed, Yemen tarafına dönerek: "Ben Rahman'ın kokusunu Yemen tarafından duyuyorum, demiştir. (Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 541, H.no: 10991)

Kahve-i rû-siyehi bun sanur idüm Nâmî
Meger ol rind-i Üveysî imiş aslı Yemenî
Âşinâdur gibi gâliba nefes-i Rahmâna
Cân meşâmına irişdürdi şemîm-i Karenî (Nâmî Dîvânı, .Kt.8)

Veysel Karanî'ye karşı ilgisini ve muhabbetini dile getiren şairlerden biri de Şeref Hanım'dır. Şeref Hanım (1809-1861), Divân'ında altı beyitte ve bir muhammeste ona olan sevgisini ifade etmiştir. Şeref Hanım beş bentlik muhammesinde Veysel Karanî'ye ait bazı hadiselerle gönderme yapar ve kendi acziyetini de dile getirir. Veysel Karanî'den meded ricası dikkat çeker:

Ol kadar mukbil-i Mahbûb-ı Hudâsın ki seni
Kıldı tevkîr ziyâret ile vechin göreni
Yok nazîrin aramam hıttâ-i Hind ü Yemeni
Bahr-i isyânda gezdirme yeter fûlk-i teni
Dest-gîr ol bana yâ hazret-i Veysü'l-Karanî
Hırkasın kıldı 'atâ sana resûl-i Ekrem
Hiçbir bendeye olmuş degil Allah a'lem
Sana mahsûsdur ancak bu 'inâyât u kerem
Sen de Allah u Resûli için olsun her dem
Dest-gîr ol bana yâ Hazret-i Veysü'l-Karanî
(...) (Şeref Hanım Dîvânı, Mhm. 6)

Veysel Karanî'yle ilgili olarak edebiyat tarihimizde yazılmış birkaç müstakil mesnevi ve mensur eser de dikkat çekmektedir. Bu eserlerden en bilineni Lamiî Çelebi tarafından yazılan Menâkıb-ı Üveysî'l-Karanî'dir. Bu eseri Lamiî Çelebi, Feridüddin-i Attar'ın Tezkiretü'l-Evliya'sı ve Molla Cami'nin Şevahidü'n-Nübüvve eserlerini kaynak alarak yazmıştır (Gündoğar 1998: 34). Sabâyî tarafından yazılan Üveysname'de de Veysel Karanî'nin hayatı ve macerası Attar'ın Tezkiretü'l-Evliya'sından esinlenerek 683 beyit halinde kaleme alınmıştır (Savran 2010). Münirî tarafından yazılan Gülşen-i Ebrâr ve Ma'den-i Esrâr adlı eserde toplam 186 beyitte Veysel Karanî'nin hikâyesine yer verilir (İspir 2004). Gelibolulu Mustafa Âli'nin

yazdığı Tuhfetü'l-Uşşâk'ın on altıncı hikâyesi de Veysel Karanî'nin hayatı ve macerası üzerinedir. Âlî 53 beyitle bu konuyu işlemiştir (Aksoyak 2003: 308-312)

Muhammet Kuzubaş tarafından tanıtılan manzum bir destan kitabında Veysel Karanî'nin kim olduğu, şahsiyeti, Müslüman oluşu, Hz. Muhammet'i görmeye gelmek istemesi, görememesi ve geri dönmesi, Hz. Muhammet'in ona yönelik övgüsü ve hırkasını hediye etmek isteğine dair rivayetler yirmi sekiz dördlük halinde aruz vezniyle yazılmıştır (Kuzubaş 2008: 311-315). Cabbar Kulu tarafından on sekizinci asırda yazılan Hikâye-i Veysel-Karanî ise mensur ve halk diline yakın bir söyleyişle yazılmış olup Veysel Karanî'nin hayatına dair tarihî, dinî ve menkabevî anlatıların derlenip aktarıldığı bir eserdir (Karaöz 2009)

IX. YEMEN KAHVESİ

Yemen'le ilgili bir başka unsur da kahvedir. Osmanlı Devleti'nde ilk defa Kanunî Sultan Süleyman zamanında İstanbul'a getirildiği ve bu zamandan itibaren sevilip yaygınlaştığı, ardından da kahve satmak için işletilen ve pek çok sosyal yönü de barındıran kahvehanelerin açılmasına sebep olan kahve, şairlerce Yemen'le ilintilenerek şiir metinlerine konu edilir. Kahvenin ticareti, keyif vericiliği, kahvehaneleri doğurması, caiziyeti ve kültür ve edebiyattaki yansımaları gibi hususları pek çok araştırmaya konu olmuştur. Kahvenin klasik Türk edebiyatı metinlerine yansımaları konu alan bazı yazılar kaleme alan Namık Açıköz (Açıköz 1999), Ömür Ceylan (Ceylan 2005: 131), Gülay Durmaz (Durmaz 2010: 253-267), Kadir Boran (Boran (ed. Naskali) 2011) gibi araştırmacıların çalışmaları da dikkate alınmakla beraber bu çalışmada kahvenin sadece Yemen'le ilintisi konu edilmiştir.

Nâmî, kahvenin aslının Yemenli oluşuna ve renginin siyah oluşuna gönderme yapıp onu Veysel Karanî'nin müridine teşbih eder:

Kahve-i rû-siyehi bun sanur idüm Nâmî
Meger ol rind-i Üveysî imiş aslı Yemenî (Nâmî Dîvânı, Kt.8/1)

18. asır Diyarbakır'ına dair bazı ayrıntıları Divan'ında yansıtan Lebîb (1695-1768), Hacc'dan dönen Hacı Yusuf Efendi namındaki kişinin dostlarına sade Yemen kahvesi ikram edişini şiiriyle tasvir eder:

Bu Hâcî Yûsuf Efendi kufûl edip hacdan
Verir ahıbbeye bir sâde kahve-i Yemenî (Lebîb Dîvânı, Kt.43/1)

Said Giray ise kahvenin Yemen'den getirilişine, siyah renkli oluşuna ve kokusunun ölüleri bile dirilteceğine dair bir tavsifte bulunur:

Nice kahve o siyeh-fâm-ı Yemen mevlidi kim
Getürür bûyî ölisi dile mânend-i Sürüş (Sa'id Giray Dîvânı, G.76/3)

Namık Açıköz'ün klasik Türk şiirinde kahveyle ilgili yazılmış şiirlerin bir kısmını derleyip incelediği ve Kahvename adını verdiği çalışmasında kahvenin keyfiyetine, serüvenine, kahvehanelerin işlevine ve kahve üzerine yapılan tartışmalara dair veriler arasında az sayıda beyitte de kahvenin Yemen'le ilintilendiğine rastlanır (Açıköz 1999). Bu beyitlerin birinde

(Bazı beyitler İsmail Ünver'in tespit edip yayımladığı bir yazma mecmuadaki bilgilerden elde edilmiştir.) Vehbî adlı bir şair kahveyi Yemen güzeline ve esmer yüzlü bir gence teşbih edip şöyle tanıtır:

Bir Yemen dilberi mahbûb-ı cihândur kahve
Bir siyah cemâlli esmerce cüvândur kahve (Ünver 70 (aktaran Açıkgöz 1999: 16)).

Bir başka beyitte de Lebîb, kahveyle Yemen arasındaki ilişkiye telmihte bulunur:

Mîrâs olur idi Yemen iklimi Lebîbâ
Hâkinde biten kahveye fincân oluversem (Ünver 72(aktaran Açıkgöz 1999:17))

X. YEMEN RÜZGÂRI-RAHMAN KOKUSU

Yemen'den esen rüzgârın Rahmanî bir yönü olduğuyla ilgili benzetmelerde ve çağrışımlarda bulunan şairler bu inancı Hz. Muhammet'in bir hadisine bağlarlar. Buna göre Hz. Muhammet: "Rahman'ın kokusunu Yemen tarafından esen rüzgârla alıyorum." demiştir (Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 541, H.no: 10991).

Şairler bu hadise telmihte bulunmuşlardır:

Ahmedî, sabah rüzgârının esmesiyle fesleğen kokusunun tabiata yayılışını Yemen'den esen rahmet rüzgârıyla ilişkilendirir:

Nesîm-i râhat-ı reyhân irişdi cânlara uş
Ne resme kim nefes-i Hak Yemende bulındı (Ahmedî Divânı, G.641/2)

Ahmedî bir başka beytinde de aynı duruma telmihte bulunmuş ve Yemen esintisiyle gelen kokunun maşukun saçlarından geldiğini ifade etmiştir:

Nefesinden kohu almah dilesen Rahmânun
Zülfünü kohula kim rîh-i Yemendür kohusu (Ahmedî Divânı, G.658/2)

Ahmedî, başka bir beyitte de Yemen'den gelen esintiye telmih yapar:

Cihân senün nefesünden hayât buldı 'aceb
Bu yümn-ile nefes iy cân Yemende bulına mı (Ahmedî Divânı, G.716/4)

Sonuç

Klasik Türk şiirinde Yemen ve ilgili unsurlara dair tespiti yapılan şiir metinlerinde Yemen'in gerçek bir mekân olarak söz konusu edilmediği görülmektedir. Yaptığımız çalışmada Yemen'in şairlerce görülen bir mekân olmadığı tespit edilmiş, Yemen'le ilgili yazılmış sergüzeştnamelelere, şehrengizlere veya beldenamelere veya Yemen'de yaptırılmış herhangi bir yapıya dair yazılmış dariyelere de rastlanmamıştır. Şairlerin Yemen'le ilgileri daha çok şiir geleneğinden öğrendikleri akik taşı, Aden incisi, Süheyl yıldızı, kahve gibi unsurları teşbih, hüsn-i ta'lil veya telmih malzemesi olarak kullanmaları yönüyledir. Divan şiirinin temel kaynaklarından olan Kur'an-ı Kerim'de Yemen'le ilgili zikredilen kişi, kıssa ve hadiselerin bazı şairlerce şiirde telmih unsuru olarak kullanıldıkları dikkat çekmiştir.

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Namık (1999), *Kahvenâme*. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Âgâh Dîvânı (Haz. Şerife Akpınar), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- AHMED b. Hanbel, *Müsned*, II, 541, H.no: 10991.
- Ahmedî Dîvânı, (Haz. Dr. Yaşar Akdoğan), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- AKKUŞ, Metin (2006), *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası, Edebi Türler ve Tarzlar*, Bizim Büro Basımevi, Erzurum.
- Âşık Çelebi Dîvânı, (Haz. Filiz Kılıç), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- Bâkî Dîvânı, (Haz. Sabahattin Küçük), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- Behiştî Dîvânı, (Haz. Yaşar Aydemir), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- BORAN, Kadir (ed. Emine GÜR SOY NASKALİ) (2011), *Türk Kahvesi Kitabı*, “Kahve ile Bâde Âresinde 17. Yüzyıl Dîvân Şâirlerinden Yükselen Sesler”, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- CEYLAN, Ömür (2005), *Önce Aşk Vardı Şiirin Aynasında Osmanlı Kültürü Üzerine Denemeler*, “Kahve Yemen’den Gelir.” S. 131-138, Kapı Yayınları, İstanbul.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2010), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- DİLÇİN, Cem (2011). *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler*, “Divan Şiirinde Çağırışım Ögesi Olarak Yer Adları”, İstanbul: Kabaıcı Yayınevi.
- DURMAZ, Gülay (2010), “Examining Coffe and Coffe Houses in the Divan Poetry” *Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl: 11, Sayı: 19, 2010/2, s. 253-267.
- Edirneli Nazmî Dîvânı, (Haz. Sibel Üst), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- Emrî Dîvânı, (Haz. Mehmet A. Yekta Saraç), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- Filibeli Vecdî Dîvânı, (Haz. Hasan Kavruk- Bahir Selçuk), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- GÜNDOĞAR, Bayram (1998), *Menakıbnameler ve Lami’î Çelebi’nin Menakıb-ı Üveys el Karanî Adlı Eserinin Tahlili*, Uludağ Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans tezi, Bursa.
- Haşmet Külliyyatı, (Haz. Mehmet Arslan-İ. Hakkı Aksoyak), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- İSPİR, Meheddin (2004). *Münirinin Gülşen-i Ebrâr ve Ma’den-i Esrâr Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)*, Atatürk Üniversitesi, SBE, doktora tezi.
- Kadı Burhanettin Dîvânı (Haz. Muharrem Ergin), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1980.

- KARAÖZ, Ayşegül (2009), Tezi Cabbar Kulu Hikâye-i Veysel Karani (Giriş-İnceleme- Metin-Dizin), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezi.
- KIRCA, Celal (1988), Ad.: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/>.
- KUZUBAŞ, Muhammet (2008), Manzum Bir Destan Kitabı (Destân-ı Veysel Karânî, Vefât-ı Hz. Fâtıma, Vefât-ı Hz.İbrâhîm, Hikâyet-i Gügercin, Hikâyet-i Geyik, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, the Journal Of International Social Research Volume 1/2 Winter 2008.
- Lebîb Dîvânı, (Haz. Orhan Kurtoğlu), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- Meşhurî Dîvânı, (Haz. Yaşar Aydemir-Halil Çeltik), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- Mostarlı Hasan Ziyâ'î Dîvânı, (Haz. Müberra Gürgendereli), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- Muvakkit-zâde Pertev Dîvânı, (Haz. Ekrem Bektaş), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- Münîrî Dîvânı, (Haz. Ersen Ersoy), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- Nâmî Dîvânı, (Haz. Ahmet Yenikale), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- Nedîm Dîvânı, (Haz. Muhsin Macit), 1997, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Nehcî Dîvânı, (Haz. Üzeyir Aslan), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- Nesîmî Dîvânı (Haz. Hüseyin AYAN), TDK yayınları, 2002, Ankara.
- Nev'î-zade 'Atâyî Dîvânı, (Haz. Saadet Karaköse), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- ONAY, Ahmet Talât (1996). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, MEB yayınları, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Murat (2015), Aşk Mesnevilerinde Ayrı Dinlerden Âşıkların Aşk ve Kutsal Çatışması, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kütahya.
- PALA, İskender (2012), *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Ravzî Dîvânı, (Haz. Yaşar Aydemir), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- Revânî Dîvânı, (Haz. Ziya Avşar), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- Sabâyî ve Üveys-nâmesi (Haz: Savran, Ömer), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- Sa'îd Giray Dîvânı, (Haz. Saadet Karaköse), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- Sehâbî Dîvânı, (Haz. Cemal Bayak), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- Süheylî Dîvânı, (Haz. M. Esat Harmancı), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- Sünbülzâde Vehbî Dîvânı, (Haz. Ahmet Yenikale), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (1994), Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyâre ve Sabiteler (Burçlar), Türk Dünyası Araştırmaları dergisi, Sayı 90, sayfa 131-180.

Şeref Hanım Dîvânı, Arslan 2002:236

Şeyh Gâlib Dîvânı, (Haz. Naci Okçu), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.

Taşlıcalı Yahya Beğ Dîvânı (Haz. Mehmet Çavuşoğlu), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul (1977).

TOSUN, Necdet (2013), Veysel Karanî, TDV İslam Ansiklopedisi, s. 74-75, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin>.

Ubeydî Dîvânı, (Haz. Ömer Arslan), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, İstanbul, 2013.

Vahyî Dîvânı, (Haz. Hakan Taş), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.

Vusûlî Dîvânı, (Haz. Hakan Taş), <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/>.

YAVUZ, Kemal. Gülşehri'nin Mantıku't-Tayrı (Gülşen-Nâme) Metin ve Aktarma. www.ekitap.kulturturizm.gov.tr.

YENİTERZİ, Emine (2010). Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri. Uluslar arası Sosyal Araştırmalar dergisi, Volume: 3, Issue:15, s. 301-334.